

Skrb za govor v vrtcu

Maja Višček

Govor v predšolskem obdobju

Govor otroka se še posebej v predšolskem obdobju razvija zelo intenzivno. Med otroki pa lahko opazimo velike individualne razlike v razvojni ravni govora. Dejavniki, ki vplivajo na otrokov govorni razvoj, so prirojene značilnosti in okolje, v katerem otrok živi (Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 30, 63; Marjanovič Umek, Zupančič 2003: 22–23).

Kurikularni cilji, ki spodbujajo govorno-jezikovni razvoj, so v *Kurikulumu za vrtce* (1999) močneje zastopani na dveh področjih, in sicer sta to jezik in delno umetnost, ko govorimo o interpretativnem govoru.

Interpretativni govor v *Kurikulumu za vrtce* (1999)

V predšolskem obdobju pozornost bolj posvečamo celostnemu govorno-jezikovnemu razvoju, kar je mogoče zaznati v opredelitvi ciljev v *Kurikulumu za vrtce* (1999). Nekateri globalni cilji s področja jezika (19), kot so

- jezik kot objekt igre,
- poslušanje, razumevanje in doživljanje jezika,
- doživljanje in spoznavanje temeljnih literarnih del za otroke,
- spodbujanje ustvarjalnosti,
- razvijanje neverbalnih komunikacijskih spretnosti,
- spodbujanje jezikovne zmožnosti (artikulacija, besednjak, besedila, komunikacija itn.),

postavljajo tudi temelje za spodbujanje razvoja interpretativnega govora, ki med konkretnimi cilji kurikularnega področja jezika nimajo vidnega mesta (prav tam: 20), in sicer:

- otrok se ustvarjalno izraža v jeziku,
- otrok prepozna, uživa in se zabava v nesmiselnih zgodbah, rimah, različnih glasovnih in besednih igrah, šalah ter pri tem doživlja zvočnost in ritem.

Na kurikularnem področju umetnosti so tako globalni kot konkretni cilji še nekoliko širši in zajemajo vse umetniške zvrsti (likovne, oblikovalne, glasbene, plesne, dramske in AV-dejavnosti). Globalna cilja na področju umetnosti, ki posredno spodbujata tudi razvoj interpretativnega govora, sta (prav tam: 23):

- razvijanje ustvarjalnosti in specifičnih umetniških sposobnosti,
- razvijanje izražanja in komuniciranje z umetnostjo.

Med konkretnimi cilji s področja umetnosti izpostavljam tiste, ki spodbujajo ustvarjalno izražanje (prav tam: 24):

- uporaba in razvijanje spretnosti; spoznavanje, raziskovanje, eksperimentiranje z umetniškimi sredstvi, telesom, glasom, materiali, predmeti, instrumenti, tehnikami in tehnologijami) in njihovimi izraznimi lastnostmi,
- razvijanje sposobnosti umetniškega izražanja čutnega, čustvenega, miselnega, estetskega in vrednostnega doživljanja,
- razvijanje umetniške predstavljalnosti in domišljije z zamišljanjem in ustvarjanjem, doživljanje in spoznavanje umetniških jezikov in njihovih izraznih lastnosti,
- negovanje in razvijanje individualnih ustvarjalnih potencialov v fazah doživljanja, zamišljanja, izražanja, komuniciranja in uveljavljanja na področju umetniških dejavnosti,
- negovanje, spodbujanje in razvijanje čutnega doživljanja z usmerjanjem povečane pozornosti v občutenje telesa, tipanje, opazovanje in poslušanje sebe ter izbranih virov iz okolja,
- negovanje in spodbujanje bogatega ter razgibanega odzivanja na notranji in zunanji svet.

V okviru teh ciljev lahko govorimo tudi o spodbujanju razvoja interpretativnega govora. Cilji različnih prvin govora (intonacija, naglas, višina, hitrost ...) sicer ne opredeljujejo konkretno, pa vendar vzgojitelja/-ico usmerjajo in spodbujajo k načrtovanju dejavnosti, ki otrokom omogočajo tudi spoznavanje in raziskovanje umetniških sredstev, kot sta glas in telo, ki sta pomembna pri pripovedovanju zgodb, in eksperimentiranje z njimi.

Večina konkretnih ciljev je torej navedenih zelo splošno, kar strokovnim delavcem v vrtcu dopušča precej svobode pri njihovi implementaciji.

Spodbujanje govorno-jezikovnega razvoja v vrtcu

Vloga vzgojitelja/-ice je otrokom omogočiti govorno-jezikovni razvoj z načrtovanjem raznolikih in bogatih dejavnosti, ki jih spodbujajo k doseganju zastavljenih ciljev in preseganju njihovih trenutnih zmožnosti. Pomembno je, da jim s pomočjo igrive in interaktivne izkušnje ponudimo priložnost in podporo pri razvijanju jezikovnih zmožnosti.

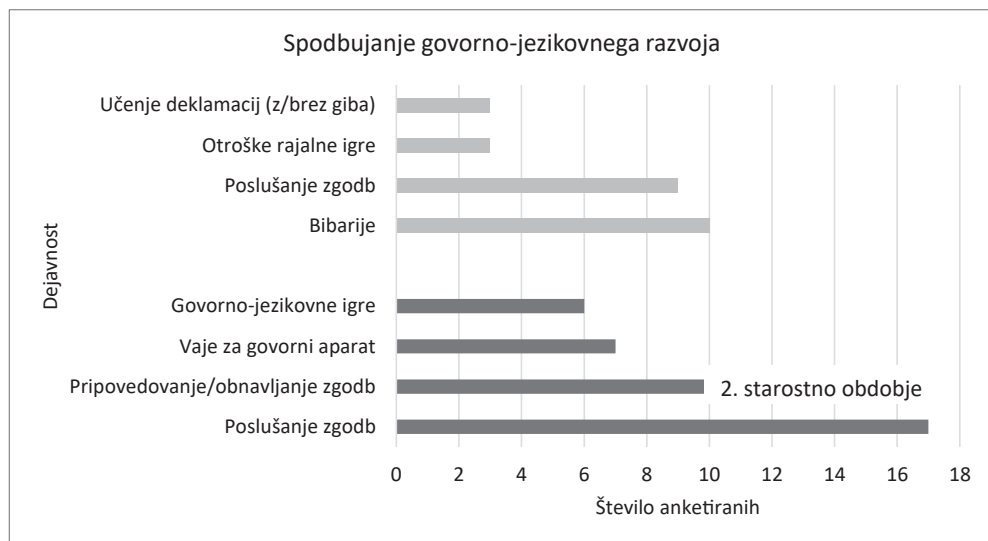
Na podlagi ankete, v kateri je sodelovalo trideset strokovnih delavk, zaposlenih na delovnem mestu vzgojiteljice, sem skušala ugotoviti, kako in v kakšnem obsegu spodbujajo govorno-jezikovni razvoj v vrtcu.

V prvem starostnem obdobju bolj načrtujejo dejavnosti, kot so bibarije (gibalne igre z dotikom ob izrekanju ritmičnih besedil, izštevanj ipd.), poslušanje starosti primernih zgodb ob slikanicah ali aplikatih, otroške rajalne igre in učenje deklamacij z gibom/brez giba (graf 1). V drugem starostnem obdobju pa največkrat načrtujejo dejavnosti, kot so poslušanje zgodb, pripovedovanje oz. obnavljanje zgodb (fotografija 1), vaje za govorni aparat in razne govorno-jezikovne igre (graf 1).

Fotografija 1: Obnavljanje zgodb: »Pripovedovalček«.
Avtorica fotografije: Maja Višček.

Navedene dejavnosti večinoma potekajo dnevno, še posebej poslušanje zgodb. Kar 43,3 % anketiranih vzgojiteljic to dejavnost načrtuje in izvaja vsak dan. Zelo pogosta, v drugem starostnem obdobju velikokrat tudi del dnevne rutine, je t. i. dejavnost *Predstavil vam bom ... oz. Opisovanje dogodka/pripovedovanje o dogodku*, ki jo vsak dan izvaja 50 % anketiranih vzgojiteljic.

Graf 1: Najpogostejše govorno-jezikovne dejavnosti glede na starostno obdobje otrok.

Pripovedovanje zgodb

Otrok začne že zelo zgodaj opisovati izkušnje iz svojega vsakdana oziroma pripovedovati o njih, opisuje dogodke, predmete ali osebe. Pri pripovedovanju zgodbe Karmiloff in Karmiloff-Smith kot glavni cilj izpostavita povezovanje dogodkov, misli in občutkov v ustrezno časovno in vzročno povezano celoto (v Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 31). Otrokove zgodbe postopno pridobivajo konvencionalno obliko (z opredeljenim problemom, ciljem in rešitvijo). Raziskave kažejo, da zmore otrok takšne zgodbe pripovedovati nekje med tretjim in četrtem letom starosti (prav tam). Domišljajske zgodbe se od pripovedovanja o dogodkih razlikujejo po dekontekstualizaciji in rabi domišljije (Engel 2000 v Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 31). Dekontekstualizacija otroku omogoča, da oblikuje svoje predstave, sklepe in dogajanje v zgodbi logično povezuje tako, da ga razume tudi poslušalec (Kranjc, Marjanovič Umek, Fekonja Peklaj 2003: 52).

Pripovedovanje zgodb je vidik otrokove govorne kompetentnosti, ki je tesno povezan z njegovim spoznavnim in socialno-spoznavnim razvojem, še posebej z razvojem teorije uma (Baldock, 2006; Paul, Hernandez, Taylor, Johnson 1996 v Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 19).

Baldock namreč meni, da je razvoj pripovedovanja zgodb pri otrocih povezan z razvojem sposobnosti razumevanja in oblikovanja časovno strukturiranega zaporedja dogodkov, s sposobnostjo razumevanja minevanja in zaznavanja časa, sposobnostjo

razumevanja vzročnih povezav med zaporedjem dogodkov v zgodbi, sposobnostjo razumevanja, da je zgodba povedana z določene glediščne točke ter da imajo lahko različne osebe različne poglede na dogodke, ter s sposobnostjo upoštevanja pravil, ki so značilna za pripovedovanje zgodbe v neki kulturi (Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 21).

Koherentnost in kohezivnost zgodbe

Ne glede na to, ali otrok zgodbo pripoveduje prosto, na osnovi slik ali slikanice, sta po Karmiloff in Karmiloff-Smith za zgodbo ključna dva kriterija, ki jo določata, in sicer koherentnost in kohezivnost (2001 v Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 31). Značilnost zgodbe je torej koherentnost, kar pomeni logično zgradbo z razumljivo predstavljenimi dogodki, mislimi, občutji, časovno-vzročnimi povezavami, in kohezivnost oz. slovnična povezanost besedila (Karmiloff, Karmiloff-Smith 2001 v Marjanovič Umek, Kranjc, Fekonja 2006: 30). Koherentnost zgodbe se torej nanaša na način, kako je vsebina opisana in kako so deli zgodbe povezani. Zgodba je smiselna celota in ne le skupina nepovezanih stavkov (Karmiloff, Karmiloff-Smith 2001 v Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 19). Poleg koherentnosti pa je pomembna še kohezivnost oziroma strukturna povezanost zgodbe.

Kohezivnost torej zagotavlja logično razmerje med posameznimi deli zgodbe in se nanaša na uporabo specifičnih jezikovnih sredstev, ki povezujejo posamezne stavke oziroma dele zgodbe med seboj, na primer zaimkov (on, ona, oni, ta, tisti), časovnih in vzročnih veznikov (in, potem ko, medtem ko, ker) (Karmiloff, Karmiloff-Smith 2001; Marjanovič Umek, Fekonja Peklaj idr. 2012 v Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 20).

Analiza pripovedovanja zgodb na podlagi slikanice brez besedila *Val*

Raziskovanje pripovedovanja zgodb je temeljilo na slikanici brez besedila. Za slikanico brez besedila z naslovom *Val* avtorice Suzy Lee¹ (slika 1) sem se odločila, ker so ilustracije preproste in niso prenatrpane z detajli. Nisem želela, da bi otroci le naštevili stvari, ki jih vidijo na ilustracijah (dekodiranje ilustracij), ampak jim resnično dati priložnost za ustvarjalnost pri izbiri besed. Namen dejavnosti je bil namreč spremljati, kako bogata sta besednjak otrok in posredno njihova domišljija, ter sam način pripovedovanja oz. t. i. interpretativni govor.

1 Suzy Lee je mednarodno priznana korejska ilustratorica. Njen slog je skrajno minimalističen. V slikanici *Val* je s črno-modro kombinacijo oglja in akvarela pričarala poletni dan, ki ga deklica doživlja na obali. Slikanica je prejela več nagrad, med drugim zlato medaljo newyorškega Društva ilustratorjev (Society of Illustrators).

Otrokovo pripovedovanje zgodbe sem posnela s kamero. Na podlagi video posnetka in zapisa zgodbe sem analizirala različne elemente pripovedovanja. Spremljala sem koherentnost zgodbe, število besed v zgodbi, povprečno dolžino povedi v zgodbi, rabo nekaterih stavčnih struktur (priredij, podredij in premega govora), rabo veznikov in zamikov, besednjak, razumljivost govora in interpretativne elemente govora. Pri analizi zgodbe in otrokovega pripovedovanja sem uporabljala kvalitativne (različne ocenjevalne lestvice) in kvantitativne metode.

Pri raziskavi je sodelovalo 13 otrok (9 deklic in 4 dečki), in sicer 7 starih 4–5 let in 6 starih 5–6 let. Otroci so bili izbrani naključno iz štirih različnih oddelkov. Otroci, ki so sodelovali, so me poznali in mi zaupali. Sama pa z njihovimi sposobnostmi nisem bila seznanjena. Glavno vodilo pri izbiri vzorca je bilo, da se otroci pri tem dobro počutijo. Kljub temu je bilo nekaterim nekoliko nelagodno, saj smo dejavnost izvajali individualno v drugem prostoru, kar se sicer v vrtcu redko zgodi.

Slika 1: Suzy Lee: *Val* (naslovnica).

Otroci so si imeli sprva priložnost slikanico ogledati, ne da bi vedeli, kaj bo temu sledilo. Nato sem jih nagovorila, naj se postavijo v mojo vlogo in si skušajo izmisliti zgodbo. Nekateri, predvsem tisti, stari med pet in šest let, so bili sprva v zadregi. Nekaj otrok, ki sem jih povabila k sodelovanju, je to zavrnilo (3 otroci), večina pa je izziv z veseljem sprejela (13 otrok).

Analiza zgodbe

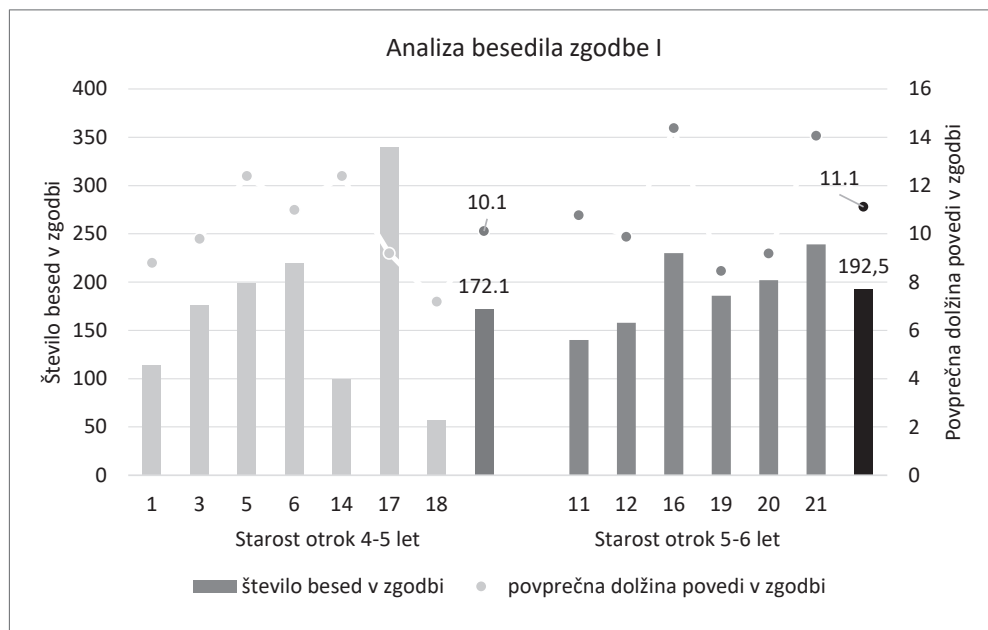
Pri analizi besedila zgodbe, ki so jo pripovedovali otroci, sem uporabila naslednja merila, ki jih navajajo tudi Marjanovič Umek idr. (Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 41): število besed, povprečna dolžina povedi, metabesednjak in koherentnost. Poleg tega sem spremljala še uporabo priredij, podredij in premega govora, zanimala pa me je tudi pestrost besednjaka (raba pridevnikov in raznolikost besednjaka).

Pri analizi koherentnosti zgodbe sem uporabila merila slovenskih avtoric (Marjanovič Umek idr. 2017 v Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 41–42). Uporabljena so bila v raziskavi, ki je preučevala učinke družinskih dejavnikov na otrokovo pripovedovanje zgodb:

1. raven: Otrok poimenuje elemente na ilustracijah (neposredno dekodiranje ilustracij).
2. raven: Otrok pripoveduje zgodbo v kupih, ki so bolj ali manj neorganizirana zbirka opisov posameznih elementov in dejanj (zgodba nima prave strukture).
3. raven: Otrok opiše dva ali nekaj zaporednih dogodkov, ki kažejo na otrokovo temeljno razumevanje časa v zgodbi.
4. raven: Otrok poveže nekaj dogodkov med seboj, vendar zgodba še vedno ni prepoznana kot celota, saj ne temelji na koherentni strukturi.
5. raven: Otrok oblikuje neusmerjene verige, v katerih so dogodki med seboj povezani, vendar je povezanost med začetkom in koncem zgodbe šibka in nejasna. Čeprav se zgodba verjetno konča z besedo »konec«, je konec nenaden in arbitrarno določen.
6. raven: Otrok oblikuje usmerjene verige, ki vključujejo rdečo nit in glavnega junaka zgodbe. Zgodba vsebuje vodilno temo, okoli katere otrok oblikuje zgodbo od uvoda, do zapleta in zaključka, ki je jasno povezan z začetkom zgodbe.

Pripovedovanje zgodbe pri otrocih, ki so sodelovali pri dejavnosti, je bilo v povprečju ocenjeno s tretjo ravno od šestih glede na predhodno navedeno lestvico. Nekoliko bolj koherentne zgodbe so pripovedovali otroci, stari 5–6 let. Pri pripovedovanju zgodb nekaterih otrok, starih 4–5 let, je bilo pogosto prisotno tudi zgolj neposredno dekodiranje ilustracij in opisovanje zgodb v kupih.

Analiza besedila zgodbe razkriva, da so razlike znotraj starostnega okvira 4–5 let (sodelujočih 7 otrok) večje kot pri otrocih, starih 5–6 let (sodelujočih 6 otrok) (graf 2). V povprečni dolžini povedi (10,1 besede) se zgodbe otrok, starih 4–5 let, ne razlikujejo bistveno od zgodb otrok, starih 5–6 let (11,1 besede). Nekoliko večja je razlika v dolžini zgodb, in sicer je bila zgodba po številu besed nekoliko krajša pri otrocih, starih 4–5 let, in je tako v povprečju štela 172,1 besede.

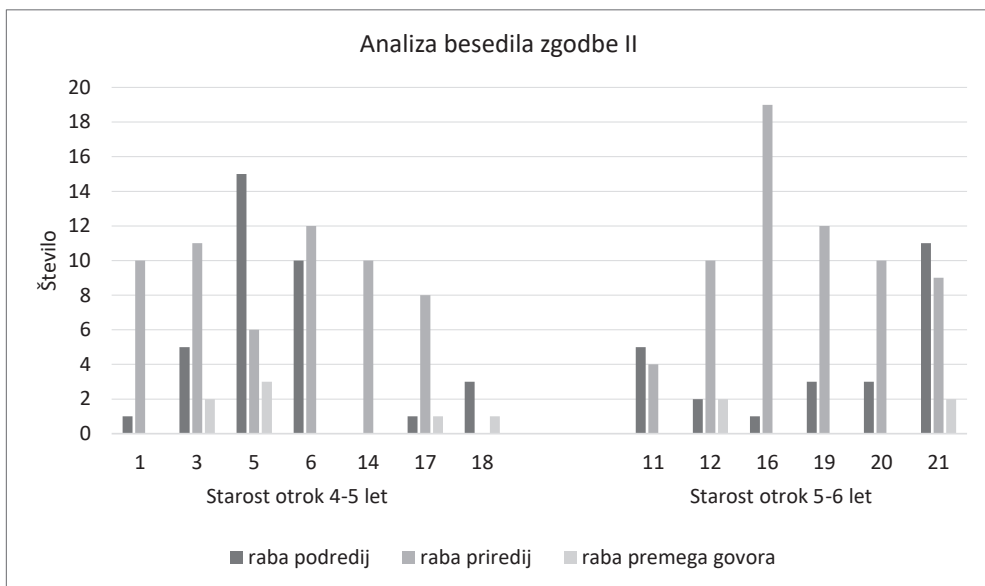

Graf 2: Analiza besedila zgodbe I.

Preučevanje stavčnih struktur (priredja, podredja, premi govor) v zgodbah kaže na občutno večjo rabo priredij (in, pa), saj so otroci pogosto nizali dogodke. Podredne stavke so uporabili redkeje, največkrat zato, da bi izrazili vzročno-posledično razmerje (ker, zato) (graf 3). Raba veznikov je močno prispevala k vzdrževanju kohezivnosti zgodbe. Logična razmerja med posameznimi deli zgodbe so izražali tudi z uporabo zaimkov (ona, oni, ta).

Analiza besednjaka kaže, da je v večini zgodb, ki so jih pripovedovali otroci, pogosto ponavljanje. V povprečju so v zgodbi uporabili približno 30 % različnih besed glede na število besed, uporabljenih v celotni zgodbi. Zelo redko pa so uporabljeni pridevnike. Največ otrok je izbralo pridevnike, ki opisujejo količino (velik, večji, ogromen ipd.), nekateri pa pridevnike, ki opisujejo čustveno stanje književnih likov (vesel, žalosten ipd.) in ki so bili poleg nekaterih glagolov (ustrahiti, prestrašiti se, hoteti ipd.) hkrati del metabesednjaka.

Otroci namreč začenjajo razumevati koncept napačnih prepričanj in usvojijo koncept metaprezentacije nekje med tretjim in četrtem letom starosti, ko pride do ključne spremembe v razvoju uma (Perner 1991; Wellman 1992 v Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 34). Otrok je torej takrat sposoben razumeti, da imajo drugi ljudje različne poglede na stvari in dogodke ter hkrati drugačne kot on sam (Baldock 2006 v Marjanovič Umek, Fekonja 2019: 34).

Graf 3: Analiza besedila zgodbe II.

Interpretativni govor pri predšolskih otrocih

Interpretativni govor se nanaša na govorjenje umetnostnih del. Gre za govor, pri katerem govorec izraža odnos do govorenega. Besedna zveza govorna interpretacija je pomensko bližja t. i. umetniškemu poustvarjanju (Podbevšek 2007: 17). Poustvarjati po SSKJ pomeni »ponovno umetniško obdelati« ali »umetniško obdelati sploh« ali »umetniško podati, reproducirati«. Pri pripovedovanju zgodb bi tako lahko govorili predvsem o t. i. umetniškem podajanju besedila. Tako zgodba kot sama govorna interpretacija pri pripovedovanju zgodb ob slikanici brez besedila namreč nastajata sočasno.

Pri analizi interpretativnega govora oz. pripovedovanja zgodb sem spremljala naslednje elemente:

- Otrok vzpostavlja očesni stik s poslušalcem.
- Otrok zgodbo podkrepi z gibom.
- Otrokov govor je razumljiv.
- Otrok primerno spreminja intonacijo govora.
- Otrok smiselno uporablja premore.
- Otroku se pri pripovedovanju zatika.
- Otrok ponavlja začetke besed.
- Otrok smiselno spreminja barvo glasu.
- Otrok smiselno spreminja višino glasu.

Pri spremljanju navedenih kriterijev sem uporabila 5-stopenjsko lestvico (1 – nikoli, 2 – redko, 3 – delno, 4 – pogosto, 5– zelo pogosto). Pri ocenjevanju sem bila pozorna na to, kako so določeni elementi prispevali k celostni sliki pripovedovanja zgodbe, in sicer ali so zgodbo nadgradili oz. jo obogatili.

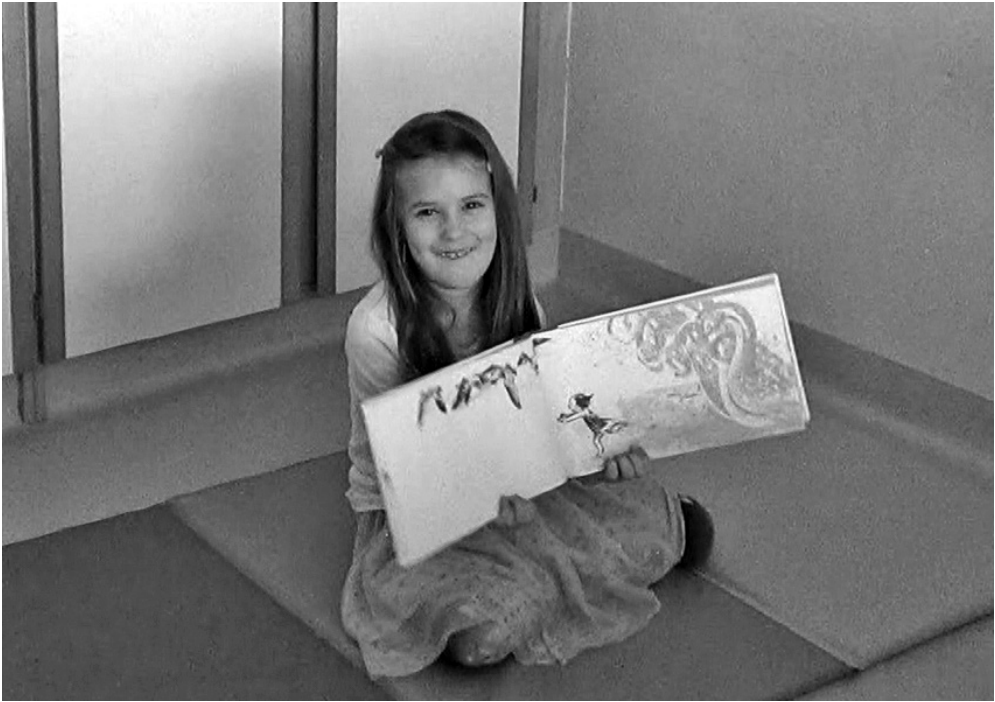
Otroci so zgodbe pripovedovali na blazini (fotografija 2), kar jim je načeloma omogočalo nemoteno gibanje. Le redki otroci, stari 4–5 let, so pripovedovanje zgodbe podkrepili z gibom, starejši otroci (5–6 let) pa so to naredili zgolj izjemoma. Verjetno je temu botroval večji samonadzor.

Fotografija 2: Pripovedovanje zgodbe ob slikanici brez besedila *Val*.
Avtorica fotografije: Maja Višček.

Opaziti je bilo, da so bili otroci pri pripovedovanju večinoma nekoliko zadržani. Večina otrok je zelo redko vzpostavljala očesni stik s poslušalcem. Le nekateri so se za to odločili pogosto. Ena deklica pa je pri pripovedovanju zgodbe poslušalcu prikazovala ilustracije, kot so tega deležni otroci med poslušanjem pravljic v oddelkih (fotografija 3).

Pripovedovanje otrok je bilo v povprečju dobro razumljivo, pojavljale pa so se pomembne razlike med otroki starimi 4–5 let in otroki starimi 5–6 let (graf 4). Večjo nerazumljivost je bilo opaziti pri otrocih, starih 4–5 let (povprečna ocena

Fotografija 3: Pripovedovanje zgodbe ob slikanici brez besedila *Val*.
Avtorica fotografije: Maja Višček.

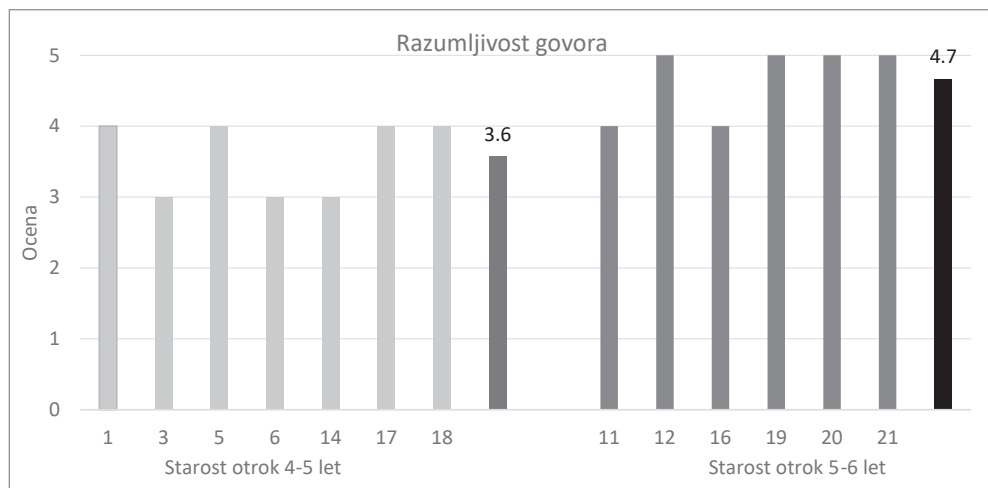
razumljivosti 3,6 od 5), predvsem je bila nepravilna ali nerazločna artikulacija določenih besed. Pri starejših otrocih (5–6 let) pa je bil govor razmeroma dobro razumljiv (v povprečju 4,7).

Pri analizi interpretativnega govora sem se osredotočila na intonacijo, premore, barvo in višino glasu. Najmanj pozornosti so otroci posvečali spreminjanju barve in višine glasu, verjetno zaradi zelo omejene rabe premega govora – zato so se le redko postavili v vlogo književnega lika.

Premore so med pripovedovanjem večinoma uporabljali smiselno in ne prepogosto, razen kadar so obračali strani in urejali misli za nadaljevanje zgodbe in so bili premori zato nekoliko daljši.

Intonacija je bila pri večini otrok ustrezna, saj je bilo iz načina pripovedovanja moč razbrati, ali gre za pripovedno, vzklično/želelno ali vprašalno intonacijo. Večinoma so v pripovedovanje vključevali pripovedno in vzklično intonacijo. To so uporabljali predvsem tisti, ki so književnim likom dali glas.

Govorna interpretacija literarnega besedila je ustvarjalen proces, ki med drugim kaže interpretovo boljše ali slabše razumevanje besedila, pa tudi večjo ali manjšo

Graf 4: Razumljivost govora.

spособnost estetskega doživljanja ter večjo ali manjšo sposobnost za ustvarjalno rabo govornih sredstev. (Podbevšek 2007: 18)

Pri pripovedovanju zgodb lahko v povezavi z govorno interpretacijo govorimo o:

- otrokovem boljšem ali slabšem razumevanju in zaznavanju vzročno-posledične povezanosti ilustracij,
- večji ali manjši sposobnosti estetskega doživljanja in
- večji ali manjši sposobnosti za ustvarjalno rabo govornih sredstev.

Pripovedovanje zgodb ob slikanici brez besedila od otroka zahteva sočasno ustvarjalnost tako pri zamišljanju in pripovedovanju zgodbe ob ilustracijah kot sočasno govorno interpretacijo lastne zgodbe. Tako pri zamišljanju zgodbe kot pri sami govorni interpretaciji se kaže bogastvo izkušenj, ki so jih ob knjigah ali zgodbah deležni otroci doma in v vrtcu. Otroci, ki so deležni več bogatih govornih interpretacij, so pri tem izzivu pokazali večjo sposobnost za estetsko doživljanje in ustvarjalno rabo govornih sredstev.

Sklep

Menim, da je na področju govora v predšolskem obdobju še veliko prostora in priložnosti za spodbujanje govornega razvoja in večšin »javnega« nastopanja. Otrokom z načrtovanimi dejavnostmi sicer omogočamo, da razvijajo oboje, pa vendar se zdi, da pri različnih oblikah t. i. govornega nastopa več pozornosti posvečamo prvinam jezika (besednjak

in skladnja) in nekoliko manj govornim izraznim sredstvom (intonacija, premori, tempo, barva in višina glasu). Temu posvečamo pozornost večinoma pri pripravi dramatizacij in deklamacij. Ko pa otrok obnavlja ali pripoveduje zgodbo, recitira pesmico, je v središču pozornosti jezik. Ob tem se mi že porajajo zamisli in izzivi za delo s predšolskim otroki v prihodnje. Zavedam pa se, da smo vzgojitelji/-ice na tem področju pogosto strokovno slabše opremljeni/-e.

Viri in literatura

- KRANJC, Simona, MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, FEKONJA PEKLAJ, Urška, 2003: Pripovedovanje zgodb kot možni pristop za ugotavljanje otrokovega govornega razvoja. *Jezik in slovnost* 48/5. 51–63. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-RU22M-CZ2/d9947e6f-a841-4aa9-ab88-608a23d2a565/PDF> (Dostop: 24. 2. 2019).
- Kurikulum za vrtce*, 1999. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in Zavod RS za šolstvo.
- LEE, Suzy, 2011: *Val*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, 2010: Govorna kompetentnost malčkov in otrok kot napovednik zgodnje in kasnejše pismenosti. *Sodobna pedagogika* 61/1. 28–64. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-6KBFPU1Q/a3695186-dd34-401e-804b-7a21b-671d37e/PDF> (Dostop: 24. 2. 2019).
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, KRANJC, Simona, FEKONJA, Urška, 2019: *Zgodbe otrok: Razvoj in spodbujanje pripovedovanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, KRANJC, Simona, FEKONJA, Urška, 2006: *Otroški govor: razvoj in učenje*. Domžale: Izolit.
- MARJANOVIČ UMEK, Ljubica, ZUPANČIČ, Maja, 2003: Vloga branja in pripovedovanja v otrokovem razvoju. Marina Blatnik Mohar (ur.): *Beremo skupaj: priročnik za spodbujanje branja*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 22–32.
- PODBEVŠEK, Katarina, 2007: *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.